

Bazı Tefsir Metinlerine Yansıyan Boyutuyla Cinsiyet Algısı -Zuhruf Suresi 18. Âyet Örneği-

Fatma Asiye ŞENAT¹

Bazı Tefsir Metinlerine Yansıyan Boyutuyla Cinsiyet Algısı -Zuhruf Suresi 18. Âyet Örneği-

Özet ► İnsanın öz doğasını olduğu gibi tanınması, onun dünyadaki misyonu açısından büyük önem taşır. Dil, ırk, renk, soy bağı gibi cinsiyet değişkenine de pozitif ve negatif değer yüklemesi yapılmakta, bu da insanın kendisini güçlü ve zayıf yönleriyle tanımmasının önünde engel teşkil etmektedir. Cinsiyet algısı, bireyin tercih hakkının bulunmadığı bir konuda fazladan kabul ya da red unsurları içermekte, böylece kadını da erkeği de zorlamaktadır. Bu çalışmada cinsiyetin insanlığın önüne geçmesi sonucunu doğuran algının etkileri, Fussilet suresi 18. âyete müfessirler tarafından getirilen yorumlar aracılığıyla incelenmiştir. Bu bağlamda cinsiyet faktörü üzerinden hilafet rolünü engelleyen ya da fazladan zorlaştıran her tür hal, insanlık onurunu zedeleyen husus olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, tefsir, Zuhruf suresi, yorum, cinsiyet.

Perception of Gender in Some Tafsir Texts

-The example of Zuhruf sura, 18th Verse-

Abstract ► It is of great importance in terms of man's mission in the world that he, without insulting or glorifying it, knows his inner self. Gender is loaded with meanings which make it difficult for man to know his strenghts and weaknesses, just like language, race, color, and kinship. In fact, gender roles that do not consist entirely of negative values involve excessive factors of acceptance or rejection in the matter of gender on which the individual does not have the right to choose. This leads to uneasiness for both men and women and harms human dignity. This study examines the effects of gender roles which result in the precedence of gender over humanity through interpretations brought by the commentators of the Zuhruf sura 18th verse.

Keywords: Gender, Quran, tafsir, Zuhruf sura, comments.

¹ Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Öğretim Üyesi, e-mail: asiyesenat@gmail.com

Giriş

Genelde bütün ilahi dinlerin, özelde de İslam'ın insanlığın anlam dünyasına sunduğu en ciddi katkılardan biri, aşağılama ve yüceltmelerden azade olarak kendini tanıma ve değerini fark etme konusunda insanı yüreklendirmesidir. Pozitif ve negatif niteliklerle donatılmış olan insanın kendisini olduğu gibi tanınması ve kabul etmesi, zor ulaşılan bir hedeftir ve insanın bu konuda ciddi bir rehberliğe ihtiyacı vardır. Kendini olduğundan büyük ya da küçük görme eğilimi, ne sebeple ve ne suretle olursa olsun, insanın kendini yalın haliyle, olduğu gibi tanıyıp anlamasının önünde engel teşkil etmektedir. Bu hal özellikle ırk, renk, ana dili, aile mensubiyeti gibi tamamen Allah vergisi olan kimlik unsurlarında gerçekleşiyorsa çok daha büyük bir sorun söz konusu demektir. Zira çalışıp çabalayarak bu durumun sebebini fiilî olarak ortadan kaldırmak mümkün değildir. Bu gibi durumlarda sorunun çözümü ancak derin bir bilinç dönüşümü ile gerçekleşebilir. Özündeki “değiştirilemezlik” ve “tercih dışılık” figürü sebebiyle cinsiyet de insanın kendini fazladan “iyi” ya da “kötü” hissetmesinin ciddi sorun oluşturduğu alanlardan biridir. Ne var ki; neredeyse bütün zaman ve zeminlerde kadın ve erkek olmak biyolojik anlamının çok ötesinde manalar yüklenmiş, kadınlık hali fazladan red, erkeklik hali ise fazladan kabul sebebi olagelmiştir.²

Bu makalede “yeryüzü halifesi” görev ve sorumluluğuyla yaratılan kadına, cinsiyetinden dolayı farklı alan ve boyutlarda yaşatılan ötelenme halinin, bazı tefsir metinlerine nasıl yansıdığı incelenmiştir. Bu amaçla cinsiyet rolleriyle ilgili herhangi bir veri içermediği halde pek çok müfessir tarafından bağlamından kopuk bir şekilde ele alınan ve “doğası itibariyle noksan” kadını anlatmada ‘istihdam edilen’ Zuhruf suresi 18. âyetin tefsiri incelenmiştir. Farklı dönem ve ekollerden tefsir metinlerinin konuyu nasıl ele aldıklarıyla ilgili verilere geçmeden önce, cinsiyet konusunun Kur'an'da ele alınışıyla ilgili birkaç temel hususa dikkat çekilecektir.

² Talip Özdeş, *Kur'an ve Cinsiyet Ayrımcılığı*, Fecr Yayınları, Ankara 2005, s.19.

I. Cinsiyet Faktörü Açısından Kur'an'da Kadın ve Erkek

Kur'an'ın insanlığın ufkuna sunduğu en önemli değerlerden biri, kadını ve erkeği "kul olma" ortak paydasında buluşturarak, cinsiyetten kaynaklanan rolleri ikinci plana alması ve bütün söylemini bu temel üzerinde şekillendirmesidir. Bu durum, farklı ipuçlarının değerlendirilmesiyle ortaya çıkar. Mesela Kur'an'da cinsiyetinden dolayı övülen ya da yerilen herhangi biri mevcut değildir. Kur'an Allah'ın insanı, iman durumuna ve bunun tabii sonuçlarına riâyet edip etmediğine göre değerlendireceğini bildirir. İnsan tabiatının hayra ve şerre bakan iki yönü olduğuna³ dikkat çeken Kur'an, olumlu özelliklerin ancak iman sayesinde korunup geliştirilebileceğine, inkârın ise olumsuz özelliklerin insanın benliğini kaplamasına yol açacağına vurgu yapar.⁴ Kur'an'a göre gerçek değer yargısı, kulun Allah tarafından nasıl değerlendirildiğidir, bunun da kriteri Allah'la kurduğu ilişkide hassas davranma, O'na karşı gelmekten sakınmadır. Bu ölçüte sadakatle uyanlar, Allah katında en değerli olanlardır.⁵

İslam'da kadına ya da erkeğe ayrı bir eğitim programı öngörülmediği gibi cinsiyet faktörü üzerinden taşınan sorumluluğun hafifletilmesi ya da ağırlaştırılması, birine daha fazla ya da az mükâfat verilmesi de söz konusu değildir. İster kadın, ister erkek tarafından gerçekleştirilsin eşit işe eşit ödül vaat edildiği gibi⁶, eşit suça da eşit cezadan bahsedilir.⁷ Cinsiyeti doğrudan ilgilendirmeyen konularda cinsiyet değişkeninden kaynaklanan sorumluluklarda (namaz, oruç, zekât, diyet, kefaret gibi) herhangi bir şekilde tenzilata ya da muafiyete gidilmemiş, bununla birlikte yeteneklerini farklı alanlarda ortaya koyanlara ya da toplumsal hayatın içinde aktif olanlara da mani olunmamıştır.⁸ Ancak bunları söylemek,

³ Şems, 91/7-8; Leyl, 92/ 4-10.

⁴ Tin, 95/4-6; Asr,103/1-3.

⁵ Hucurât, 49/13.

⁶ Âl-i İmran, 3/195; Nisâ, 4/124, 176; Nahl, 16/97; Mümin, 40/40.

⁷ Nisâ, 4/16; Mâide, 5/38; Nûr, 24/2.

⁸ Mesela kadınlar bizzat cihada çıkmakla mükellef kılınmamış olmasına rağmen savaş konusunda yetenekli kadınların savaşta varlık göstermesine Peygamber tarafından müdahale edilmemiş hatta ganimetten pay almaları sağlanmıştır (Ebû Dâvûd, Cihâd, 141). Cuma namazı için de benzeri bir durum söz konusudur (Müslim, Cuma, 50-52; Nesâî, İffitah, 43).

Kur'an'ın hiçbir şekilde cinsiyet faktörüyle ilgilenmediği anlamına gelmez. Kur'an içine indiği toplumun ataerki⁹ karakteristiğini de göz ardı etmeden erkeğin ailenin geçimini üstlenme yükümlülüğü, aile reisliği, annelik-babalık sorumlulukları, kadının örtünmesi, kamusal alanda yürümesine, konuşmasına dikkat etmesi gibi hususlarda, insanlığa kıymetli yönlendirmelerde bulunmuştur.

Kadın ve erkek olmanın insanlık ortak paydasında harmanlandığı bu Kur'ani denge noktasının tesbit edilmiş olmasına rağmen, henüz vahiy vasatında bile zaman zaman sorunlar zuhûr etmiş,¹⁰ Hz. Peygamber'in vefatından sonra ise temel ilkeler bir bütün olarak korunamamış, toplumsal bilinçaltındaki kabullere dönüş başlamıştır.¹¹ Çalışmanın bir sonraki bölümünde işte bu dönüşün ve cinsiyet değişkeninin bir ayrımcılık konusu haline getirilişinin izleri, Zuhruf suresi 18. âyetin tefsiri üzerinden takip edilecektir. Burada doğrudan evlilik ya da kadın-erkek ilişkileriyle ilgili hüküm ve yönlendirme içeren âyetler¹² özellikle seçilmemiş, cinsiyetle doğrudan alakası olmayan bir konuda algının tefsirlere nasıl yansıtıldığının gösterilmesi hedeflenmiştir.

⁹ Kur'an'ın ataerki bir topluma nazil olduğu ve oradaki birtakım yapılanmalara müdahale etmediği doğrudur. Bu durumun birtakım ahkâmı ve genel söylemi etkilediği inkâr edilemez. Ancak bunlar değer yargısı taşımaktan ziyade, işlevsel bir tutuma işaret ederler. Konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz.: İsmail Hakkı Ünal, "Bir Tasavvuf Şairi Ahmedî'nin Hadis Kültürü" *İslâmiyât*, 1999, c. II, sayı:3, Temmuz-Eylül, s. 207; Mustafa Öztürk, "Kur'an'ın Cennet Betimlemelerinde Yerel ve Tarihsel Motifler", *İslâmiyât*, 2001, c. IV, sayı: 1, Ocak-Mart, ss. 145-148; Fatma Asiye Şenat, *Olgu ile Algı Arasında İtaat, Çizgi Yayınları*, Konya 2016, s.200 vd.

¹⁰ Mesela kadınlara mirasta belirli bir pay ayrılınca ashabdan bazı erkeklerin bundan hoşnut olmadığına (et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*, I – XXVI, (Thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Dâru Hicr, Kahire, 2001, IV, 174,197) dair rivayetler ya da hanımların Kur'an'ın doğrudan erkeği muhatap aldığına, kendilerinin zikredilmediğine dair serzenişleri toplumsal atmosferin cinsiyet noktasında vahiy değerlendirmede zorlandığına örnek teşkil edebilir. Bkz.: el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen, Ali b. Ahmed, *Esbâbu'n-Nuzûl*, Mektebetu Mustafa el-Halebî ve Evlâduh, Mısır, 1959,s.270; es-Suyuti Celalüddin, *Lübabü'n-Nukul fi Esbabî'n-Nuzul*, Alema'l-Kütüb, Beyrut 2002 s.208.

¹¹ Buhari, *Nikâh*, 80.

¹² Evlilik ile ilgili konular içeren ayetlerde bu etki zaten bariz bir şekilde görünmektedir. Sadece Nisa 34. âyetin tefsirinde yer alan bazı açıklamalar bile, aile içi ilişkilerde herhangi bir karşılığı olmayan cinsiyet kabullerini içermektedir. Bu izahlar, cinsiyetler arası görev farklılığının nasıl ontolojik üstünlüğe yorulduğunu göstermesi açısından önemlidir. Erkeğin aile reisliğini açıklama sadedinde akıl, din, bilgi, ihtiyat, azim, cesaret, temyiz gücü, kuvvet gibi unsurlar erkekte doğal olarak var olan özellikler şeklinde tanıtılmakta, imamet, asabe, miras, şahitlik gibi hususlar da

II. Cinsiyet Ayrımcılığının Bazı Tefsir Metinlerindeki İzdüşümü

Vahiy bir dilin, belirli bir zaman ve zeminin imkânları dâhilinde insana hitap eder. Dil, zaman ve zemin nassın en azından söyleniş tarzını etkilediği gibi, dinin öğretileri de kültürü zaman içinde şekillendirir. Vahiy ortamından uzaklaştıkça anlamlandırma faaliyeti çetrefilleşir, kültürel etkileri yansıtan yorumlarla vahyin asıl anlatısı birbirine karışır, hatta bazen yorum aslın önüne geçer. Pek çok vahiy ürünü öğretinin bozulma süreci bu suretle gerçekleşmiştir. Bazı kültürel yorumlar, geleneksel algılar, “vahyin demek istediği” koduyla âyetin kapsama alanına dâhil edilmeye çalışılır. Aslında bu durum özü itibarıyla son derece doğal ve kaçınılmaz bir özellik de arz etmektedir. Zira anlama faaliyetinde bulunan kimse, bir toplumun ferdidir, bireysel farklılıklara sahiptir, aldığı eğitim onu bir yöne kanalize etmektedir. Bu kültürel unsurlar çoğu kez tefsire renk katan ve yazıldığı döneme ışık tutan zenginlikler olurken, zaman zaman da konunun kendi bütünlüğü içinde anlaşılmasına bent oluşturmaktadır. Kadın-erkek rolleri ve evlilikle ilgili âyetlerin bir kısmının tefsirinde karşımıza çıkan, nassla kültürün birbirine karışması ve kültürel unsurların nass etkisine ulaşması olabilmektedir. “Adetlerin âyetleşmesi” olarak da ifade edilebilecek bu hususun, Mekke döneminin ikinci yarısında nazil olan ve ana konusu şirkten uzak bir imanın tesisi olan bir surede¹³

bunlara eklenmektedir. Hatta sakal bırakması ve sarık sarması bile, erkeğin üstünlük alametlerinden olarak evlilikle ilgili bir âyetin tefsirinde kendine yer bulabilmektedir. Bkz.: İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec, Cemâluddin Abdurrahman b. Ali *Zâdu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, nşr: Zühreyy eş-Şâviş, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1987, II, 74; er-Râzi, Fahrüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer *Mefâtihu'l-Gayb*, I-X, Yay. Haz: Mektebu Tahkik Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1997, II, 433; IV, 70; el-Bukâi, Burhanuddin Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer, *Nazmu'd-Durer fi Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Suver*, Thc.: Abdurrezzâk Gâlib el-Mehdî, I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, II, 251). ez-Zemahşeri, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer *el-Keşşâf an Hakâik Gavâmidî't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, I-IV, Thk: Muhammed Abdusselâm Şahin, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, IV, 495. Konuyla ilgili farklı çalışmalar için bkz. H. İbrahim Karlı, *Kur'an Yorumlarında Kadın*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 145 vd.; Şenat, *İtaat*, ss. 167-188; Leyla Şahin, “Râzi Tefsirinde Kadın Konulu Yorumlara Analitik Bir Bakış”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 27, Haziran 2016, ss. 366-382.

¹³ Bekir Topaloğlu, “Zuhruf suresi”, *DİA*, 44, 504-505.

nasıl zuhûr ettiğini görmeden önce âyetin bağlamı hakkında bilgi vermek yerince olacaktır.

A. Müşriklerin Allah'a Kız Evlat İsnadına Kur'an'ın Cevabı

Hayatta hiçbir şekilde tercih hakkının olmadığı konulardan biri olan cinsiyet bahsinde insana düşen, Allah'ın takdirine rıza göstermektir. O dilediğine kız, dilediğine erkek bahşeder, dilediğine her ikisini de nasip eder, bazılarına ise hiç evlat vermez.¹⁴ İnsanın önünde bu durumların hangisi kendisi için takdir edildiyse onu gönül hoşnutluğu içinde kabul etmekten başka bir seçenek yoktur. Bugün de hala tezahürleri görülen evlat ayrımcılığı ile tercihini erkekten yana kullanmak, cahiliye döneminin karakteristik niteliklerinden birisidir. Kız evlat sahibi olmak, o dönemde pek çok kimse için büyük bir üzüntü ve utanç kaynağı olmaktadır. Nitekim Kur'an, kızı olan babaların evlatlarını gömmekle, utanç içinde yaşamak arasında seçim yapmaya çalışan mütereddit halini resmetmiştir.¹⁵ Kız evlat hakkında böyle düşünen müşriklerin, kendileri için hoşlanmadıkları bir hali Allah'a yakıştırmaları ve meleklerin O'nun kızları olduğunu iddia etmelerindeki tutarsızlık, Zuhruf suresinde müşriklerin kadın algısı üzerinden yerilmiştir:

“Yoksa (düşünüyor musunuz ki) O, yarattıkları arasından kız çocukları kendisi için seçti ve size erkek çocukları bıraktı? Nitekim onlardan birine, Rahman'a kolayca isnad ettiği (çocuğun doğumu) müjdelense, yüzü kararır ve içi öfkeyle dolar. Süs içinde büyütülüp, kavga ve tartışmada kendini ortaya koyamayan varlığı mı (Allah'a uygun görüyorlar)?!”¹⁶

¹⁴Şura, 42/49-50. (Zemahşerî, bu ayetin tefsirinde de marife-nekra kelime kullanımı üzerinden erkek evlada sahip olmanın istenen, kız evladın ise istenmeyen bir durum olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bkz.: Zemahşerî, IV, s.228. Râzî de bu konuda onunla aynı kanaattedir. (Râzî V, 538.9 Ebussuûd Efendi ise cahiliye döneminde kız evlat sahibi olmanın en büyük belalardan biri olduğunu belirtmiş, ayette önce kız evladın zikredilmesini de bu durumla ilişkilendirmiştir. Ona göre bir diğer ihtimal, babaların kalbinin kız evlada karşı yumuşatılmak istenmesidir.. Bkz.: Ebussuûd, İrşâdu Aklî's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'ânî'l-Kerîm, I-V, Dâru'l-Fikr, Basım yeri ve tarihi yok, V, 533.

¹⁵Nahl, 16/58.

¹⁶Zuhruf, 43/16-18.

Âyet yer aldığı paragraf bütünlüğü içinde Allah'a evlat isnad edilmesi konusundan bahsetmektedir. Meleklerin Allah'ın kızı olarak tavsif edilmesi, iki açıdan sorunludur: 1.Eşi, benzeri olmayan Allah'a evlad isnadı. Nitekim Yahudiler Uzeyr, Hıristiyanlar ise İsa Allah'ın oğludur iddiasını ileri sürdükleri için kınanmışlardır.¹⁷ Meleklerin Allah'ın evladı olarak tanımlanması da bu açıdan yerilmeyi hak eden, bilgidan uzak bir uydurmadır. 2.Bütün dinlerde Tanrı'ya (ya da tanrılaştırılan bir varlığa)kıymetli olan atfedilir, bütün güzellikleri; kurbanın, adağın, övgünün en iyisini O'nun hak ettiği kabul edilir. Mekke müşriklerinin melekleri Allah'ın kızı olarak tanımlamaları, din müessesesinin bu en temel kuralı açısından da ciddi bir tutarsızlıktır. Müşrikler melekler için 'Allah'ın oğlu' demiş olsalar da eleştirilecekken, "Allah'ın kızı" tanımlamaları kabahatlerini daha da ağırlaştırmıştır. Çünkü kendisi için istemediği, nefret ettiği bir varlığı tutup Allah'a isnad etmek, bilgisizlik ve tutarsızlığın yanı sıra, ciddiyetsizlik ve samimiyetsizliğin de ifadesidir. 18. âyetle Allah onların bu tutumunu yermekte, onları zımnen tuhaf inançlarını sorgulamaya davet etmektedir.

Yapılan izahlardan anlaşılacağı üzere âyet kadın-erkek rolleriyle ilgili doğrudan bir veri içermediği gibi, Allah'ın kadın kullarını nasıl değerlendirdiğini de bildirmemektedir. Burada olan, sadece toplumun kadın algısına ve müşrik inancına bir ayna tutulmasından ibarettir. Ancak bir sonraki başlık altındaki verilerde görüleceği üzere konuyu kadın mihverinde anlayan pek çok müfessir olmuştur.

B. Tefsir Literatüründe Zuhruf Suresi 18. Âyet

Zuhruf suresi 18. âyette zikri geçen grubun putlar olduğuna dair görüşler olsa da¹⁸ kadınların kastedildiği görüşü genel kabul bulmuştur. Böyle olunca "süs içinde büyütülen kadın" imgesinden söz eden âyeti; pasaj, sure ve Kur'an bütünlüğü içinde ele almak için nüzul vasatını tanıyarak ve kadın varlığından söz eden âyetleri, Hz. Peygamber'in yaklaşımını göz önünde bulundurarak tefsir etmek gerekmektedir. Nitekim Mukatil b. Süleyman, Taberî, Cessâs, Tûsî, İbnu'l-Cevzî, Tabatabâî, İbn Âşûr, Muhammed Esed gibi müfessirlerin âyete kadınlara

¹⁷ Tevbe, 9/30.

¹⁸ Taberî,XX, 566; Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan b. Ali, *Tefsîru't-Tibyân*, I-X, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî,Beyrut, Trz., IX, 189; İbnu'l-Cevzî, VII, 306.

ilgili -en azından tamamen- ontolojik bir olumsuz mana yüklemekten açıklama yaptıkları dikkat çekmektedir. Mukatil b. Süleyman, kadının fiziki yapısındaki zayıflık sebebiyle tartışma ve muharebede açıkça ortaya çıkmadığını, çok hile yapmadığını, çözüm bulamadığını bildirerek âyeti tefsir eder.¹⁹ Âyette bildirilen durumu bağlamıyla ele alan Tûsî, bu sözde müşriklerin kendi aleyhlerine delil olduğunu, onların kendileri için istemedikleri bir şeyi Allah için uygun gördüklerini dile getirerek bağlama dikkat çekmiştir. Ancak aynı Tûsî, müşriklerin “zorlu hasma güzel delillerle karşı koyacak güce sahip olmayı, en aşağı sığfata sahip olanı” Allah’a nisbet ettiklerini de tefsirine kaydetmiştir.²⁰

Mevdûdî ise peş peşe gelen âyetlerin müşriklerin mantıksızlığını ve tutarsızlığını betimlediğini açıkça belirtmiş, ancak “yumuşak, nazik ve fitraten zayıf olan kız çocuklarını Allaha nispet ediyor, kuvvetli bir yaratılışa sahip olan erkek çocuklarını kendiniz alıyorsunuz.” demek suretiyle de aradaki farkı mutlak bulduğunu kabul etmiştir.²¹

En hafif anlatımıyla kadın “hoşnutsuzluğunu” Zuhruf suresi 18. âyetin tefsirine taşıyan müfessirler ise, âyeti mutlak manada Allah’ın kadın kullarını tanımlaması olarak kabul etmişler, bunun üzerinden de kadının hangi özelliklerinin kabul edilemez olduğunu betimlemeye yönelmişlerdir. Bu noktada kadınla erkek arasında cinsiyet rollerinden çok ötede, ontolojik bir değer farkını ihsas ettiren cümleler bile tefsir metinlerinde yer alabilmiştir. Mesela Zemahşerî, âyetin tefsirinde “Allah’ın iki cinsten hayırlı ve üstün olanları (yani erkekleri) kullarına, kötü (şer) ve düşük kıymette (edna) olan kadınları ise Kendisine seçmiş olamayacağını” ifade etmektedir.²² Müfessirin ifadeleri müşrik algısını yansıtıyor olmaktan çok,

¹⁹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, I-III, Daru’l-Fikr, Beyrut, 2003, III, 187.

²⁰ Tûsî, IX, 189-190.

²¹ Mevdûdî, Ebu’-A’lâ, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, I-VII, terc: Kurul, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.V, 252-253. Müfessir Nisâ 34. ayetteki aile reisliğinin şeref ve fazilet bakımından üstünlük anlamına gelmediğini belirtmekle beraber, “erkeğin doğal nitelikleri sebebiyle ailenin reisi olduğunu, kadının ise doğal niteliklerindeki bazı eksiklikler nedeniyle kendi güvence ve güvenliği için ona tabi olmak zorunda olduğunu” ifade etmektedir. (Tefhim, I, s.317.) Mevdûdî’nin Âl-i İmrân suresi 36. Ayeti tefsirinde ifade ettikleriyle bu veriler bir arada düşünüldüğünde müfessirin zihninde erkeğin tam insan, kadının ise onun eksik bir alt modeli olduğu fikrinin bulunduğu anlaşılabilir.

²² Zemahşerî, III, 235-236.

ontolojik bir değer farkını ifade eder gibidir. Sanki Allah'ın burada hoşlanmadığı durum sadece meleklerin Kendisinin kızı olarak ifade edilmesidir, “hayırlı ve üstün kullar olan erkekleri” kendisine isnad etseler –hâşâ- bundan hoşnut olabilecektir. Benzer bir projeksiyon, Ebussuûd Efendi'nin müşrikleri eleştiren şu ifadelerinde de sezilmektedir: “Kulların görüşçe en noksan ve amelce en zayıf olup yerilenini, Allah'ın en olgun ve kıymetli kulları saydılar.”²³

1. “Süs İçinde Büyütülen” Kadın İmgesi

Kadınların süslenmeye meyilli olduğu, altın gümüş ve benzeri maddelerden yapılmış mücevherlerden başlayarak, giyside, kullanılan eşyada tezyinata önem verdikleri, sadece kendi varlıklarını değil, çevrelerini, buldukları ortamları süslemeye hevesli oldukları, bunun da bebeklik çağından başlatıldığı, zamanla da kadının ayrılmaz bir vasfı haline geldiği/getirildiği bilinmektedir. Nitekim âyet de süse düşkünlüğü, onun içinde “büyütülmeye” bağlamaktadır. Her ne kadar kelimeyi “büyüyen” diye anlamaya izin veren kıraat farklılığı bulunsa da,²⁴ sonuçta “alışkanlık” bu konudaki en etkin faktörlerden biridir. “Süs içinde büyütmeyi “zayıflıktan kinaye” olarak kabul eden İbn Âşûr da detaylı bir şekilde süslenme ile kadın varlığı arasındaki yakınlığa dikkat çekmektedir.²⁵

Karşı cinsin, kantar kantar altın ve gümüşün, cins atların insana süslü gösterildiğini,²⁶ “Allah'ın kulları için var ettiği süsleri kimsenin onlara haram edemeyeceğini²⁷ bildiren âyetler ışığında düşünüldüğünde, erkek ve kadın için süslenme faktörleri farklı olsa bile süs isteğinin son derece insani olduğu noktasına ulaşılır. Ancak fitri olan süslenme isteğinin kadına ait boyutu, pek çok müfessir tarafından kadın aleyhine bir durum olarak değerlendirilmiştir. Altınla, gümüşle, bilumum mücevher ve diğer unsurlarla süslenme ihtiyacını kadın tabiatının noksanlığına

²³ Ebussuûd, V, 539.

²⁴ Taberî, XX, 565-566.

²⁵ İbn Âşûr, XXV, 181.

²⁶ Âl-i İmrân , 3/14.

²⁷ Ârâf, 7/32.

delil sayan bazı müfessirler, kadının süsle kusurlarını kapamak istediğini, aksi takdirde süslenmeye bu kadar meyiletmeyeceğini iddia etmiştir.²⁸

Zemahşeri, Râzî, Bursevî gibi bazı müfessirler bu âyetin tefsirinde Allah'ın süslenmeyi kusurlu hallerden sayarak ayıpladığını, süsün bu sebepten kadınlara helal, erkeklere haram kılındığını ifade etmektedir. Böylece kusurlu ve ayıplanası haller, kadınlarla özdeşleştirilmiş olmaktadır. Râzî'ye göre bu süslenme ihtiyacı, tartışmada güçsüz olma figürüyle birleşince kadınlardaki noksanlığın kemaline delalet etmektedir. Bu nedenle acizlik ifadesi olan süsten “erkek uzak durmalıdır, erkeğin süsü ancak sabır ve takvadır.”²⁹ Müfessirlerin açıklamalarındaki genelleme üslup, Hz. Peygamber tarafından erkekler için yasaklanan ipek ve altın kullanımını kasdetmekten uzaktır. İnsanın güzelliği, güzel görünmeyi tabii yapısıyla uyumlu olmayan bu kanaat, Allah'ın süs için kullanılacak her şeyi inanan kulları için yarattığı bilgisiyle de,³⁰ “Allah'ın kuluna bir nimet verdiğinde onu üzerinde görmek istediğini”³¹ bildiren, kişisel bakımına azami özen gösteren, güzel kokuyu severek kullanan,³² itikaftayken bile saç bakımına dikkat eden³³ her konuda olduğu gibi süslenmede de itidali öğütleyen³⁴ Hz. Peygamber uygulamasıyla da çelişmektedir. Dolayısıyla süse düşkünlüğü sebebiyle kadını aşağılayan algı altında, müfessirlerin bireysel algısından ve içinde yaşadıkları toplumun öğretilerinden başka bir şey değildir. Zira maddi öğeleri açısından kadın ve erkek için başka şekillerde tezahür eden süs ihtiyacı, manevi boyutuyla her iki cins için aynıdır. Takva, sabır, merhamet hem Müslüman kadın, hem de erkek için vazgeçilmez

²⁸ Râzî, IX, 624; Hâzin, Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Tefsîru'l-Hâzin*, I-VI, Thk: Abdusselâm Muhammed Ali Şâhîn, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, V, 397; İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-VIII, Thk.: Sami b. Muhammed Selame, Dâru Tayyibe, Dimeşk, 1999, VII, 223.

²⁹ Zemahşeri, III, 236; Râzî, IX, 625; Bursavî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, I-X, Daru'l-Fikr, Beyrut, Trz., VIII, 358.

³⁰ Ârâf, 7/32.

³¹ Tirmizî, Edeb, 54.

³² Ebû Davûd, Tereccül, 2.

³³ Müslim, Hayız, 6.

³⁴ Müslim, İman, 147.

unsurlardır, bunların altın-gümüşün karşısına yerleştirilerek erkeksi hasletler olarak tanımlanması Kur'an'ın insan modeliyle de uyumlu değildir.³⁵ Bursavî'nin dediği gibi "akıllı kişi, nazargâh-ı ilahî olan batinını süsler." Ama batını süslemek, zahiri süslemeye mani değildir. Nitekim fıkhi tefsir ekolünün önde gelen isimlerinden Cessas, hakkını (zekâtını) verdikten sonra altın gümüşle süslenmeye meyli tabii sayan rivâyetlere tefsirinde yer vermiş, bundan dolayı kadınların Hz. Peygamber tarafından kınanmadığını bildirmiştir.³⁶

Kadın tabiatıyla ilgili olarak âyette zikredilen ikinci husus, yani tartışmada delillerini açıkça ortaya koyamama hali de tefsir eserlerinde bir karşılık bulmuştur.

2. "Tartışmada Kendini Savunamayan" Kadın İmgesi

Âyetin bu kısmının tefsirinde Katâde'den rivâyet edilen "kendi lehine bir şey söylemek isterken ancak aleyhine bir şey söyleyecek" kadar kıt akıllı kadın imgesi, tefsir kitaplarında ciddi bir mâkes bulmuştur. Bu durum, kadının erkeğe göre yaratılışının ve aklının noksanlığından,³⁷ lisanının zayıflığından³⁸ aptallığından³⁹ kaynaklanır. İbn Kesir bir tartışma esnasında kadının yok hükmünde olduğunu, aciz ve ayıplı haliyle itibara alınmaya layık olmadığını ifade eder.⁴⁰ Bursavî'nin ifadesine göre, kadın hasmına karşı kendini haklı çıkaracak bir delil ortaya koyamaz, fikrini açıkça ifade edemez. "İnsanın neredeyse hiç uzağında durmadığı cedelde" bu sebeplerden dolayı başarılı olamaz, ayrıca kendi işini de üstlenemez.⁴¹ Bütün bunlarla birlikte müfessir anlattığı tablonun geneli yansıttığını ama bütün

³⁵ Ahzâb, 33/ 35.

³⁶ Cessas, Ebû Bekr Ahmed er-Râzî, *Abkâmu'l-Kur'ân*, I-III, Yay. Haz: Sıdkı Muhammed Cemil, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993. III, 575.

³⁷ Zemahşeri, 237; Râzî, IX, 626, Hâzin: V, 397; Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ, *Meâlimu't-Tenzil*, I-VI, Tsh: Abdusselâm Ali Şâhin, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, V, 395.

³⁸ Râzî, IX, 625.

³⁹ Begavî, V, 395; Râzî, IX, 625.

⁴⁰ İbn Kesir, VII, 223.

⁴¹ Bursavî, VIII, 358.

kadınların da büsbütün böyle olmadığını ekler ve Hz. Âişe'nin Hulefâ-i Râşidin'den daha fasih bir dile konuştuğuna tanık olduğunu bildiren Ahnef'ten bir rivâyet aktarır.

Tabatabâî, aklının şefkatinin gerisine düşmesi sebebiyle kadının tartışmada güçlü olmadığını söylerken,⁴² İbn Âşûr söz alanında güçsüzlüğü savaş meydanındaki zayıflığın takip ettiğini, dolayısıyla Allah'ın kendisinin kızı olarak tanımlanan bir orduya ihtiyacı olmadığını ifade etmekle müşriklerin iddiasının tutarsızlığını ispata çalışır.⁴³ Ancak bütün tefsirler içinde en sıra dışı (ve aynı zamanda âyetin manasını örten) izah, Muhammed Esed'den gelmiştir. İslam'ın Batı'ya 'rahatça' anlatılır bir form ve formülünün peşine düşen Esed'in âyete verdiği mana şöyledir:

"Ne!" (diye şaşkınlıkla sorar), "(Bir kız sahibi mi oldum) (yalnız) süs için var olan bir kız?" Bunun üzerine kendini belli belirsiz bir iç çatışmanın içinde bulur."

Esed böylece "tartışmada açık olmama" ibaresini kadından tamamen uzaklaştırıp, yeni doğan kızını gömme mevzuunda babanın içinde cereyan eden bir gel-git üzerinden anlatmaktadır.⁴⁴ Anlaşılan müfessir 20. yüzyılda kadın için "mücadelede etkisiz" sıfatının zikredilmesine razı olamamıştır. Ancak bu yaklaşımın tatmin edici ve âyetin ibareleri ve bağlamıyla uyumlu olduğunu söylemek mümkün değildir.

Literatüre yansıyan ve dinî verilerle desteklenen kadın (ve buna bağlı olarak) erkek algısında dikkat çeken özellik, her zaman var olan değil, olması gereken/aru edilen/var olduğu düşünülen tasavvuru da anlatmasıdır. Çoğu kez gerçek hayatta karşılığı olmayan temsili, biraz da hayali rol modeller üzerinden genellemeci bir dille değerlendirmeler yapılmaktadır. Buna göre kadınlar zayıftır, erkekler güçlü. Oysa hayatın kendi akışı bambaşkadır: Erkek de kadın da insan olmanın zayıflık noktalarını birebir yaşar, kendilerini kararsız, çaresiz, karamsar

⁴² Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fî Tefsiri'l- Kur'an*, XXII, Müessesetu'-A'la, Beyrut, 1997, XVIII,92.

⁴³ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsiru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I-XXX, Dâru't-Tunusiyye, Tunus, 1984, XXV, 181.

⁴⁴ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı, meal – tefsir*, I-III, çev.: Cahid Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999, III, 998-999.

hissettikleri anlar olur. Sabırları taşar, içleri acır, hastalanırlar, ağır travmalar yaşayabilirler. Öte yandan sorunlara çözüm bulur, mutluluk hisseder, sever, sevgilerini ifade ederler. Bazı olumlu özellikler hem bazı kadınların, hem de bazı erkeklerin temel kişilik özelliği haline gelebilir, tıpkı olumsuz kişilik özelliklerinin hem bazı erkeklerde, hem de bazı kadınlarda görülebilmesi gibi. Bütün kadınları ya da erkekleri etkisi altına alan ne olumlu ne de olumsuz bir özellik söz konusudur. Dolayısıyla akıllı, güçlü olma ne kadınların ne de erkeklerin tekelinde bir nitelik olabilir.

Nitekim kadının bireysel ve sosyal statüsünde sanayi devrimiyle başlayan dönüşüm, 20. Yüzyılda yazılan tefsirlerdeki yaklaşımı derinden etkilemiş gibi görünmektedir. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bu müfessirlerin, klasik dönem müfessirleri gibi kadının hamakatını dillendirmedikleri dikkat çekmektedir. Mesela klasik dönem tefsirlerinin ısrarla tekrarladıkları Katâde'nin değerlendirmesi, son dönem müfessirlerin eserlerinde yer almamaktadır. Son yüzyılda kaleme alınan tefsirler, konuyu daha yumuşak ifadelerle ve ontolojik değil, sosyolojik boyutuyla değerlendirmektedir. Zira yaşanan gelişmeler, kadınların aptal olmadıklarını açıkça ortaya koymuş durumdadır. Böylece son dönem müfessirleri, konuyu kendi bağlamı içinde ele alan selefleri Mukatil b. Süleyman, Taberî, Cessâs, hatta Tûsî gibi, daha makul ve gerçekçi bir dille ele alma noktasına dönmüş olmaktadır.

Sonuç

Kur'an'ın anlaşılması ameliyesi, birçok etkenin aynı anda farklı etkiler icra etmesinden bağımsız gerçekleşebilecek bir olay değildir. Müfessirin kişiliği, içinde yaşadığı ortamın onun üzerinde bıraktığı etki, Kur'an'ı anlama gayreti içinde bulunan bireyin kaçınması mümkün olmayan bir anlamlandırma sürecini oluşturan amillerdendir. Ne var ki bu etkiler altında yapılan yorumların bir kısmı kalıcı olur, bir kısmı ise zaman içinde kıymetini yitirir ama tarihî veri olarak bir dönem hakkında bilgi vermeye devam eder. Tefsir koleksiyonunda yer alan ve kadın ile erkeğin cinsiyet rol ve tanımlamalarına dair pek çok izah ve yorum, bugün için ancak bir dönemdeki algıyı yansıtmaları açısından değer taşımaktadır. Bu izahlar üzerinden Kur'an kastı üzerinden düşünme eylemine girişmek mümkün görünmemektedir. (Bu değerlendirmenin kendisinin kalıcı mı, geçici mi olduğu bilinemezken) yapılması gereken, cinsiyet konusunu merkeze alan algı dünyasını

gözden geçirmek ve konuyu -ilk dönemde pek çok müfessirin bir şekil ve seviyede yaptığı gibi yeniden- insan paydasında değerlendirmeyi denemek olmalıdır. Kadın ve erkek kimliğinin, mümin-muvahhid insan olmaya, kulluk bilinci ve sorumluluğuna tabi olacağı bir anlamlandırma düzeneği inşa etmek, cinsiyet faktörünün insan olmanın önüne geçtiği mevcut algının dönüşümü için gereklidir. Bu noktada Nisa suresi 33. âyetteki Kur'anî öğüt son derece kıymetlidir: Seçme şansının olmadığı cinsiyet konusunda herkes kendi haliyle barışık olmalı, diğerinin durumuna özenmeden, kendi kimliğine ve bunun getirdiklerine sahip çıkarak Allah'tan güzellik ve bereket istemelidir.

Kaynakça

- el- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ, *Meâlimu't-Tenzîl*, I-VI, Tsh: Abdusselâm Ali Şâhîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- el-Bukâî, Burhanuddin Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer, *Nazmu'd-Durer fi Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Suver*, Thc.: Abdurrezzâk Gâlib el-Mehdî, I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- Bursavî, İsmail Hakî, *Rûhu'l-Beyân*, I-X, Daru'l-Fikr, Beyrut, Trz.
- Ebusssuûd, *İrşâdu Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-V, Dâru'l-Fikr, Basım yeri ve tarihi yok.
- el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, I-III, Yay. Haz: Sıdkı Muhammed Cemil, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1993.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, meal – tefsir, I-III, çev.: Cahid Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1999.
- el-Hâzin, Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahîm el-Bağdâdî, *Tefsîru'l-Hâzin*, I-VI, Thk: Abdusselâm Muhammed Ali Şâhîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I-XXX, Dâru't-Tunusiyye, Tunus 1984.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, Cemâluddin Abdurrahman b. Ali, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, I-IX, nşr: Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1987.
- İbn Kesîr, İmâduddin Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-VIII, Thk.: Sami b. Muhammed Selame, Dâru Tayyibe, Dımeşk 1999.

- Mevdûdî, Ebu'-A'la, *Tefhîmu'l-Kur'an*, I-VII, Trc: Kurul, İnsan Yayınları, İstanbul 1986.
- Mukatil b. Süleyman, *Tefsîru Mukatıl b. Süleyman*, I-III, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2003.
- Özdeş, Talip, *Kur'an ve Cinsiyet Ayrımcılığı*, Fecr Yayınları, Ankara 2005.
- Öztürk, Mustafa, "Kur'an'ın Cennet Betimlemelerinde Yerel ve Tarihsel Motifler", *İslâmiyât*, c. 4, sy. 1, Ocak-Mart, 2001.
- er-Râzî, Fahrüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-Gayb*, I-X, Yay. Haz: Mektebu Tahkîk Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1997.
- es-Suyuti, Abdurrahman Celaledin, *Lübabü'n-Nukul fî Esbabî'n-Nuzul*, Alemul'-Kütüb, Beyrut 2002.
- Şahin, Leyla, "Râzî Tefsirinde Kadın Konulu Yorumlara Analitik Bir Bakış", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 27, Haziran 2016, s. 366-382. (http://www.asosjournal.com/Makaleler/965910769_1194%20Leyla%20%C5%9EAH%C4%B0N.pdf) (Erişim tarihi: 30 Ekim 2016.)
- Şenat, Fatma Asiye, *Olgu ile Algı Arasında İtaat*, Çizgi Yayınları, Konya 2016.
- et-Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mîzan fî Tefsiri'l-Kur'an*, XXII, Müessesetu'-A'la, Beyrut 1997.
- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'an*, I – XXVI, Thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Dâru Hicr, Kahire 2001.
- Topaloğlu, Bekir, "Zuhruf Suresi", *DİA*, c. 44, s. 504-505.
- et-Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan b. Ali, *Tefsîru't-Tıbyân*, I-X, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, Trz
- Ünal, İsmail Hakkı, "Bir Tasavvuf Şairi Ahmedî'nin Hadis Kültürü", *İslâmiyât*, c. 2, sy. 3, Temmuz-Eylül 1999.
- el-Vahidi, Ahmed, *Esbâbu'n-Nuzûl*, Mektebetu Mustafa el-Halebî ve Evlâduh, Mısır 1959.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâik Gavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, I-IV, Thk: Muhammed Abduselâm Şahin, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

FATMA ASİYE ŞENAT